

В. А. Копилян*

ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ПРЕДМЕТА ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТАТТЕЮ 299 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Жорстоке поводження з тваринами не відповідає моральним засадам сучасного українського суспільства, негативно впливає на його ставлення до навколишнього природного середовища, сприяє поширенню жорстокості серед дітей та молоді. Протягом останніх років світова спільнота приділяла значну увагу вказаній проблемі. В п. 1 ст. 3 Європейської конвенції “Про захист домашніх тварин” 1987 р., що підписали 22 держави Європи, зазначається, що ніхто не має права завдавати тварині непотрібного болю, страждань або шкоди¹. З’ясування предмета злочину виступає одним із головних питань дослідження злочину “Жорстоке поводження з тваринами”.

На рівні дисертаційного дослідження дана проблема вивчалась російським вченим І. І. Лобовим, проте в Україні вона не знайшла належного теоретичного висвітлення і не була об’єктом самостійного комплексного вивчення питань кримінальної відповідальності за жорстоке поводження з тваринами.

На сьогоднішній час правові відносини у цій сфері регулюються прийнятим Верховною Радою Законом України “Про захист тварин від жорстокого поводження” від 21 лютого 2006 р.² Відповідальність же за відповідні діяння встановлюється Кодексом України про адміністративні правопорушення та Кримінальним кодексом України (далі — КК України). Кримінальна відповідальність за порушення законодавства в галузі використання тваринного світу зазначена і у ст. 63 Закону України “Про тваринний світ”³.

З 1 вересня 2001 р. вступив в силу КК України, в якому у ст. 299 встановлена кримінальна відповідальність за жорстоке поводження з тваринами. Ця норма зазнала значних змін порівняно зі ст. 207¹ КК України 1960 р. Вона не містить вказівок на адміністративну преюдицію як передумову кримінальної відповідальності, інакше опише об’єктивні ознаки жорстокого поводження з тваринами, передбачає умисел як ознаку суб’єктивної сторони, зазначає кваліфікований склад злочину, а також уточнює предмет злочину. Однак навіть з такими позитивними змінами питання застосування кримінальної відповідальності за жорстоке поводження з тваринами у сучасних умовах потребує більш детального вивчення.

Тому на сьогоднішній день при розслідуванні кримінальних справ за жорстоке поводження з тваринами спробуємо розглянути деякі аспекти вказаної проблеми та висловити своє бачення вирішення цього питання.

На рівні коментарів до КК України, розділів у підручниках, навчальних посібниках та наукових статтях аналізована тема висвітлювалася Ю. М. Антоняном, І. М. Даньшиним, С. Ф. Денисовим, В. Т. Дзюбою, М. Й. Коржанським, В. М. Кудряцевим, В. В. Кузнецовим, Н. Ф. Кузнецовою, Л. С. Кучанською, А. В. Ландіною, І. І. Лобовим, В. А. Ломаком, П. С. Матишевським, В. О. Навроцьким, І. Г. Поплавським, М. І. Хавронюком, С. С. Яценком та ін.

Дослідження наукової літератури та судової практики свідчать про певні труднощі у реалізації кримінальної відповідальності за вказаний злочин. Зокрема, це стосується встановлення предмету складу злочину, передбаченого ст. 299 КК України, оскільки саме дана ознака елемента складу злочину відіграє значну роль у його кваліфікації. А це, в свою чергу, підкреслює необхідність з’ясування особливостей визначення предмету злочину, передбаченого ст. 299 КК України. Адже, як буде проаналізовано нижче, чинне законодавство потребує численних змін та доповнень в даному аспекті.

© Копилян В. А., 2008

* суддя Феодосійського міського суду Автономної Республіки Крим, аспірант Інституту права імені Володимира Сталіна Класичного приватного університету (м. Запоріжжя)

¹ Європейська конвенція про захист домашніх тварин 1987 р. [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://www.coe.kiev.ua/docs/cets/cets123.htm>.

² Про захист тварин від жорстокого поводження: Закон України від 23.02.2006 р., № 3503-IV // Урядовий кур’єр. — 2006. — 26 квітня.

³ Український радянський енциклопедичний словник: В 3 т. / За заг. ред. А. В. Кудрицького. — 2-е вид. — К., 1987. — С. 584.

У спеціальних джерелах зазначено, що підтип хребетних тварин включає класи: круглоротих, хрящових риб, кісткових риб, земноводних, плазунів, птахів та ссавців. До цього підтипу належать більше, ніж 50 000 сучасних видів тварин⁴.

У кримінально-правовій літературі не заперечується, що предметом злочину є хребетні тварини, бо це випливає із диспозиції відповідної кримінально-правової норми. Проблема полягає у тому, які саме хребетні повинні визнаватися предметом вказаного складу злочину, щоб нести кримінальну відповідальність за жорстоке поводження з тваринами?

Предметом злочину, що розглядається, прийнято вважати лише вищих хребетних, до яких належать ссавці та птахи. Як зазначено у літературі ними можуть бути:

1) за віковою ознакою: молодняк; дорослі особи;

2) за господарським призначенням: домашні тварини (собака, кіт, папуга, тощо); сільськогосподарські (корова, півень, кінь, коза, порося тощо); дикі (вовк, лисиця, заєць, ведмідь, орел та ін);

3) за належністю (чиї вони): належать винному; належать іншим власникам; не належать нікому — дикі;

4) залежно від їх місцез перебування: які перебувають у стані природної свободи; які перебувають у зоологічних парках чи садах⁵.

В. О. Навроцький до “хребетних” відносить: риб, птахів і сухопутних істот. На його думку, не мають кримінально-правового значення наявність чи відсутність у таких тварин господарів їх перебування у стані природної свободи чи в неволі, господарське призначення, стан організму тощо. Злочин може вчинятися як стосовно тварин, які перебувають у власності винного, так і будь-яких інших (належних іншим власникам, безгосподарних диких)⁶. Така позиція є слушною та базується на тлумаченні терміна “хребетні” (ссавці, птахи, плазуни, земноводні, риби і т. ін.) у відповідності зі ст. 3 Закону України “Про тваринний світ” від 13 грудня 2001 р.⁷

В. А. Ломако до предмета зазначеного злочину відносить будь-яких хребетних тварин, птахів та інших живих істот, які мають кістковий хребет, головний та спинний мозок, кровоносну та нервову системи, незалежно від їхньої належності і того, де вони мешкають та з якою метою використовуються. Він відзначає, що закон однаково охороняє тварин, які утримуються в домашніх умовах, в зоопарках, на фермах, звірофермах, тих, які використовуються в сільському господарстві, на іподромах, в цирках, і тих, які перебувають у природному середовищі. Виняток становлять лише гризуни та інші шкідники сільськогосподарських, лісових або мисливських угідь⁸. Тобто в широкому розумінні під поняття “тварина” підпадають будь-які тварини, які мають нервову систему та відносяться до хребетних. Ними можуть бути як дорослі особи, так і молодняк, тварини домашні (наприклад, собака, кіт), сільськогосподарські (корова, півень), а також дикі (кабан, вовк, лисиця, заєць, тхір, тощо), які знаходяться як у стані природної свободи, так і перебувають в зоологічних парках, цирках, тощо. Не належать до предмета злочину риби, земноводні, безхребетні.

Предметом зазначеного злочину також називають всіх тварин, які відносяться до класу хребетних — ссавців та птахів, спираючись при цьому на визначення у юридичній науці, яке розподіляє всіх тварин на три категорії: домашніх (наприклад, собака, кіт та ін.), сільськогосподарських (такі, як корова, півень та ін.) та диких (наприклад, вовк, лисиця, заєць та ін.), які знаходяться у звичайних умовах волі і в зоопарках, тощо — як дорослих, так і молодняк⁹.

⁴ Там само

⁵ Денисов С. Ф., Кулик Ю. С. Кримінально-правова характеристика жорстокого поводження з тваринами // Вісник ЗЮІ. — 2003. — № 3 (24). — С. 189.

⁶ Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. — 5-те вид., переробл. та допов. / За ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. — К.: Юридична думка, 2008. — С. 828.

⁷ Кримінальний кодекс України 2001 р.: проблеми застосування і перспективи удосконалення: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції 13-15 квітня 2007 р. У 2-х ч. — Львів: Львівській державний університет внутрішніх справ, 2007. — Ч. 2. — С. 338 с.

⁸ Кримінальне право України: Особлива частина: Підручник / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, С. Б. Гавриш та ін.; За ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. — 3-є вид., перероб. і допов. — К.: Юрінком Інтер, 2007. — С. 387.

⁹ Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції “Удосконалення діяльності ОВС України з попередження й розкриття злочинів та інших правопорушень”. 2 листопада 2007 року, м. Запоріжжя: У 2 ч. — Запоріжжя: Юридичний ін-т ДДУВС, 2007. — Ч. 1. — С. 33.

Така позиція висвітлюється авторами науково-практичного коментарю під загальною редакцією П. П. Андрушка, В. Г. Гончаренка, Є. В. Фесенка¹⁰, а також М. О. Потебенька та В. Г. Гончаренка, де зазначено, що в спеціальних джерелах поняття хребетних тлумачиться ширше (серед них круглороті, риби, земноводні, плазуни, птахи та ссавці). Ними можуть бути як домашні тварини (кіт, собака, папуга), сільськогосподарські тварини (порося, коза, корова), так і дикі тварини (лисиця, вовк, ведмідь), які можуть перебувати в стані природної свободи чи бути у власності певних громадян, організацій¹¹. Таку ж думку висловлюють й автори науково-практичного коментарю під загальною редакцією Є. Л. Стрельцова¹².

Інші науковці більш вузько визначають поняття “хребетні”, а саме відносять до них лише ссавців та птахів¹³. Наведена позиція ґрунтується на судовому тлумаченні термінів “тварини”¹⁴. І. В. Хохлова та О. П. Шем’яков до предмету даного злочину відносять тварин, які належать до хребетних (риби, птахи, сухопутні істоти) незалежно від віку та приналежності до дикої природи чи до свійських тварин, або власності винного на цю тварину¹⁵. При цьому слід зазначити, що така позиція не залежить від термінології, яку використовує законодавець. Так, у ст. 245 КК Російської Федерації 1996 р. і ст. 207¹ КК України 1960 р. предметом злочину визнавались “тварини”. Незважаючи на текстуальне звуження змісту предмета складу злочину жорстокого поводження з тваринами у кримінальному законі 2001 р. (а саме — хребетні тварини), можна зробити висновок, що судове розуміння вказаного предмета складу злочину не змінилося.

Законодавець у ст. 1 Закону України “Про захист тварин від жорстокого поводження” також не дав відповіді на це питання, пояснивши, що під поняттям “тварина” слід розуміти біологічні об’єкти, що відносяться до фауни: сільськогосподарські, домашні, дикі, у тому числі домашні і дика птиця, хутрові, лабораторні, зоопаркові, циркові¹⁶. Тобто у цьому законі було розширено поняття “тварина”, до яких віднесені як хребетні, так і безхребетні тварини, а тому необхідно запропонувати у словосполучення “жорстоке поводження з тваринами” внести відповідні уточнення щодо знуцання над “хребетними” тваринами.

Для конкретизації поняття тварин, і, зокрема, хребетних слід звернутися до того, як воно визначається у біології.

Хребетні тварини (*Vertebrata*) — підтип хордових тварин, що виділяється наявністю кісткового хребта, складають вищий підтип найвище організованих тварин типу хордових (*Chordate*). У порівнянні з нижчими хордовими — ланцетниками, покривниками та міксінами, вони характеризуються значно вищим рівнем організації, що наочно виражено як в їх будові, так і у фізіологічних характеристиках. Серед хребетних немає видів, що ведуть сидячий (нерухомий) спосіб життя. Вони постійно переміщуються, активно розшукуючи і захоплюючи їжу, знаходячи для розмноження партнера іншої статі та рятуючись від переслідування ворогів. Активні переміщення забезпечують хребетним тваринам можливість зміни середовища залежно від змін умов існування і потреб на різних етапах їх життєвого циклу, наприклад при розвитку, статевому дозріванні, розмноженні, зимівлях і т. ін. Вказані загальнобіологічні риси хребетних прямо пов’язані з особливостями їх морфологічної організації і з фізіологією. Нервова система хребетних значно більш диференційована, ніж у нижчих хордових. У всіх тварин цієї групи розвинений головний мозок, функціонування якого обумовлює вищу нервову діяльність — основу поведінки. Для хребетних характерна наявність різноманітних і складно влаштованих органів чуття, які слугують основним зв’язком між живим організмом і зовнішнім середовищем¹⁷.

¹⁰ Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України (2-е вид., перероб. та доп.) / За заг. ред. П. П. Андрушка, В. Г. Гончаренка, Є. В. Фесенка. — К.: Дакор, 2008. — С. 1015.

¹¹ Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. Під заг. ред. М. О. Потебенька, В. Г. Гончаренка. У 2-х ч. — К.: “Форум”, 2001. — Ч. II. — С. 554.

¹² Уголовный кодекс Украины. Научно-практический комментарий / Отв.ред. Е. Л. Стрельцов. — Издание пятое. — Х.: ООО “Одиссей”, 2008. — С. 568.

¹³ Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / Відп. ред. С. С. Яценко. — 4-те вид., переробл. та доповн. — К.: А.С.К., 2005. — С. 619.

¹⁴ Кримінальний кодекс України 2001 р.: проблеми застосування і перспективи удосконалення: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції 13-15 квітня 2007 р. У 2-х ч. — Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2007. — Ч. 2. — С. 82.

¹⁵ Хохлова І. В., Шем’яков О. П. Кримінальне право України (Особлива частина). Навч. посібн. — К.: Центр навч. літератури, 2006. — С. 327.

¹⁶ Про захист тварин від жорстокого поводження: Закон України від 23.02.2006 р., № 3503-IV // Урядовий кур’єр. — 2006. — 26 квітня.

¹⁷ Денисов С. Ф., Кулик Ю. С. Вказ. праця. — С. 186.

З викладеного можна вивести ознаки хребетних тварин, як предмета аналізованого злочину. Ознаками, які характеризують тварин є:

- 1) ведення рухомого способу життя;
- 2) поділ на статі;
- 3) наявність головного мозку, центральної і периферичної нервової системи;
- 4) наділення органами чуття, здатність відчувати біль, голод, спрагу і реагувати на неї.

А тому можна погодитись із думкою В. В. Кузнецова, що однією із ознак, яка дозволяє віднести хребетних тварин до предмета складу злочину, є здатність відчувати, зокрема, біль, голод, спрагу, страждати, тощо¹⁸. Тому жорстоке поводження з тваринами впливає не тільки на психіку людей, але й відчувається саме хребетними тваринами.

На підставі наведеного, з великою достовірністю можна зробити висновок, що предметом злочину, передбаченого ст. 299 КК України, можуть бути усі хребетні тварини, незалежно від їх приналежності і того, де вони мешкають і для яких цілей використовуються, за винятком гризунів, інших шкідників сільськогосподарських лісових або мисливських угідь. Це впливає із визначення, що закон однаково охороняє тварин, які утримуються в домашніх умовах, в зоопарках, на фермах, тих, які використовуються у сільському господарстві, на іподромах, в цирках, і тих, які безпритульні чи ті, які перебувають у природному середовищі, які здатні рухатися і відчувати, які мають спинний хребет, головний та спинний мозок, кровоносну та нервову системи, незалежно від їх видової чи класової приналежності, того, де вони мешкають і з якою метою використовуються¹⁹.

Таким чином, предметом злочину є тварини, які відносяться до класу хребетних, а тому, виходячи з висновків, які зроблені в межах даного дослідження, пропонується викласти у ст. 299 КК України слова “що відносяться до хребетних” у такій редакції: “що належать до будь-яких хребетних”. Аналогічні зміни пропонується також внести до Закону України “Про захист тварин від жорстокого поводження з тваринами” від 21 лютого 2006 р., у якому в п. 10 ч. 1 ст. 1 слова “знуцання над тваринами, вчинене з застосуванням жорстоких методів або із хуліганських мотивів, а також нацькування тварин одна на одну, вчинене з хуліганських чи корисливих мотивів” замінити словами “знуцання над тваринами, що належать до будь-яких хребетних, вчинене із застосуванням жорстоких методів або з хуліганських мотивів, а також нацькування тварин одна на одну, вчинене з хуліганських чи корисливих мотивів”.

Стаття рекомендована до друку кафедрою кримінального права Інституту права імені Володимира Сташиса Класичного приватного університету (протокол № 10 від 25 червня 2008 року)

¹⁸ Кузнецов В. В. Злочини проти громадського порядку та моральності: Практик. посіб. — К.: Вид. ПАЛИВОДА А. В., 2007. — С. 814.

¹⁹ Кримінальне право України: Особлива частина: Підручник / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, С. Б. Гавриш та ін.; За ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. — 3-є вид., перероб. і допов. — К.: Юрінком Інтер, 2007. — С. 387; Кримінальний кодекс України: Науково-практичний коментар / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, С. Б. Гавриш та ін.; За заг. ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. — К.: Концерн “Видавничий дім “Ін Юре”, 2003. — С. 814.